

Πρόλογοι των επιστημονικών επιμελητών της ελληνικής έκδοσης

Πρεια σας! Καλωσορίσατε στον Πρόλογο της ελληνικής έκδοσης του βιβλίου *Θεματική Ανάλυση* των Braun και Clarke! Ένα βιβλίο που θα σας εισαγάγει με τρόπο εύληπτο και μαγευτικό σε αυτό που μεταφράσαμε στα ελληνικά ως **αναστοχαστική θεματική ανάλυση** (reflexive thematic analysis). Εδώ θα αναφερθώ στην ιστορία της συνάντησής μου με τις Virginia Braun και Victoria Clarke, τις συγγραφείς αυτού του βιβλίου, και, στη συνέχεια, στο βιβλίο στην πρωτότυπη έκδοσή του – μια συνοπτική περιγραφή του βιβλίου· το κοινό στο οποίο απευθύνεται (τόσο κατά τη γνώμη τόσο των συγγραφέων όσο και της δικής μου) και τη σημασία της έκδοσης αυτού του βιβλίου στα ελληνικά. Επίσης, θα αναφερθώ στις προκλήσεις της εμπειρίας της μετάφρασης και της επιμέλειας αυτού του βιβλίου.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΑΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Για 11 περίπου χρόνια, ως το καλοκαίρι του 2019, εργαζόμουν στο Γενικό Νοσοκομείο Βόλου ως ψυχολόγος. Για τις ανάγκες της εκεί εργασίας μου, εκπαιδεύτηκα στην Αφηγηματική Προσέγγιση στη Θεραπεία και στην Κοινωνική Πρακτική, μια προσέγγιση την οποία πολύ γρήγορα αγάπησα. Το καλοκαίρι του 2019, άφησα εκείνη τη θέση προκειμένου να αναλάβω μια θέση Επίκουρου Καθηγητή στην Αναπτυξιακή Ψυχολογία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Η μετάβαση αυτή θα μπορούσε να σημαίνει ότι θα αφήσω πίσω μου το ενδιαφέρον μου για τις αφηγήσεις των ανθρώπων και θα εστιάσω στην αγάπη μου για τη στατιστική, μια αγάπη που για χρόνια είχα αφήσει στην άκρη. Ήμουν όμως πρόθυμος να το κάνω αυτό; Όχι ιδιαίτερα... Έτσι, άρχισα να αναζητώ εναλλακτικές για το πώς μπορώ να συνδυάσω την αφηγηματική μου ματιά με την έρευνα στην αναπτυξιακή ψυχολογία.

Στο πλαίσιο αυτής της αναζήτησης, «έπεσα» στο άρθρο των Lainson, Braun και Clarke (2019), στο οποίο η Kristina Lainson περιγράφει μια πορεία αναζήτησης αντίστοιχης με τη δική μου, αλλά και έναν προορισμό στον οποίο κατέληξε μέσω αυτής της αναζήτησης. Ο προορισμός αυτός ήταν η αναστοχαστική θεματική ανάλυση. Στη βάση αυτής της συνέντευξης, αναζήτησα και μελέτησα σχετικές πηγές: εργασίες που παρουσιάζουν αυτή τη μέθοδο, εργασίες που χρησιμοποιούν αυτή τη μέθοδο και εργασίες στις οποίες αυτή η μέθοδος διακρίνεται από άλλες σχετικές μεθόδους. Μία από αυτές τις πηγές ήταν και η πρωτότυπη έκδοση του βιβλίου.

Στο μεταξύ, είχα ήδη αρχίσει τη συνεργασία μου με την Αναστασία Σπύρου για τις ανάγκες των διδακτορικών της σπουδών. Καθώς διάβαζα το βιβλίο, διαπίστωνα ότι αυτό ήταν που χρειαζόταν και η Αναστασία. Έτσι, της το πρότεινα. Λίγο καιρό αργότερα, η Αναστασία μου είπε ότι το διάβασε και μου πρότεινε να το μεταφράσουμε στα ελληνικά. Ήμουν διστακτικός στην αρχή («δύσκολο», «ποιος θα το διαβάσει», «δεν ξέρω αν έχω χρόνο»...), αλλά χαίρομαι που τελικά, μέσα από τις συζητήσεις μου τόσο μαζί της όσο και με την ομάδα των Εκδόσεων Προπομπός, οι δισταγμοί μου πήγαν περίπατο και έτσι, σήμερα, έχουμε στα χέρια μας την ελληνική έκδοση της *Θεματικής Ανάλυσης*.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Η *Θεματική Ανάλυση* αφορά ένα είδος ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων, που είναι γνωστό ως «αναστοχαστική θεματική ανάλυση». Η ανάλυση αυτή προτάθηκε το 2006 από τις Clarke και Braun. Από τότε, έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως στην ψυχολογική έρευνα, με μια σύντομη αναζήτηση στο διαδίκτυο να αποδίδει περισσότερες από 220.000 παραπομπές στην αρχική εκείνη δημοσίευση (16-12-2024). Το παρόν βιβλίο περιγράφει τη μετεξέλιξη εκείνης της αρχικής δημοσίευσης με βάση τις σκέψεις, την εκτενή ερευνητική εμπειρία και τα αναγνώσματα των συγγραφέων.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη και εννιά κεφάλαια. Το πρώτο μέρος «As ξεκινήσουμε! Διεξάγοντας αναστοχαστική θεματική ανάλυση» (Κεφάλαια 1 ως 5) είναι ένας πρακτικός οδηγός για τη διενέργεια αυτή της ανάλυσης, που ξεκινά από το πώς εξοικειωνόμαστε με τα δεδομένα μας και καταλήγει στο πώς γράφουμε για την ανάλυσή μας. Συχνά, η θεματική ανάλυση περιγράφεται ως μια α-θεωρητική ανάλυση και, συνεπώς, ως μια εύκολη μέθοδος ανάλυσης. Το δεύτερο μέρος «Προχωρώντας βαθύτερα με σκοπό μια εξαιρετική αναστοχαστική θεματική ανάλυση: Η θεωρία, η ερμηνεία και η ποιότητα έχουν σημασία» (Κεφάλαια 6 ως 9) είναι μια βουτιά στη θεωρία και στην ερμηνεία στην αναστοχαστική θεματική ανάλυση, βουτιά που δείχνει πώς η ανάλυση αυτή έχει ισχυρές θεωρητικές βάσεις, οι οποίες, όμως, μένουν μερικές φορές στην αφάνεια.

Σύμφωνα με τις συγγραφείς, το βιβλίο απευθύνεται σε όλα τα άτομα που ασχολούνται με την αναστοχαστική θεματική ανάλυση: άτομα που μαθαίνουν πώς να κάνουν τα ίδια την ανάλυση αυτή για τις ανάγκες των δικών τους ερευνών, άτομα που διδάσκουν την αναστοχαστική ανάλυση και άτομα που επιβλέπουν εργασίες στις οποίες χρησιμοποιείται η ανάλυση αυτή. Εγώ θα πρόσθετα ότι το βιβλίο (και κυρίως το δεύτερο μέρος του) μπορεί να βρουν χρήσιμο και άτομα που ενδιαφέρονται για την ποιοτική έρευνα στην ψυχολογία και τα οποία θα ήθελαν να διαβάσουν για την ποιοτική έρευνα στην ψυχολογία με μια κριτική ματιά.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Η Virginia Braun και η Victoria Clarke αποτελούν σημαντικές φυσιογνωμίες στον χώρο της ποιοτικής έρευνας στην ψυχολογία. Έχουν συγγράψει βιβλία, ερευνητικά άρθρα και ανασκοπήσεις. Ο τρόπος γραφής τους είναι απλός και προσβάσιμος, χωρίς όμως εκπτώσεις στην ακρίβεια και στην πληρότητα των επιχειρημάτων. Επίσης, άξια λόγου είναι η κοινωνική τους ευαισθησία, η οποία διαφαίνεται τόσο στον γενικότερο τρόπο γραφής όσο και στην επιλογή συγκεκριμένων λέξεων (περισσότερα για αυτό, παρακάτω). Έχουν αναπτύξει ιστότοπους σχετικούς με τη θεματική ανάλυση και έχουν επίσης κάνει σχετικές παρουσιάσεις, οι οποίες είναι ελεύθερα διαθέσιμες στο διαδίκτυο. Παλιότερα ήταν ενεργές στο Twitter, και τώρα στο Bluesky.

Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ

Η επιμέλεια της μετάφρασης ενός ολόκληρου συγγράμματος ήταν για μένα κάτι σαν αχαρτογράφητη περιοχή, αφού ως τώρα είχα αναλάβει τον ρόλο του επιμελητή μόνο για κεφάλαια βιβλίων που αφορούν την αναπτυξιακή ψυχολογία. Οι προκλήσεις της μετάφρασης και της επιμέλειας ήταν πολλές: άγνωστες λέξεις από τον χώρο των κοινωνικών επιστημών, της επιστημολογίας και της φιλοσοφίας από τη μία, περιορισμοί της ελληνικής γλώσσας από την άλλη. Ως προς τους επιστημονικούς όρους από τον χώρο των κοινωνικών επιστημών, της επιστημολογίας και της φιλοσοφίας, η Αναστασία Σπύρου κι εγώ χρησιμοποιήσαμε πολλές πηγές και κάναμε πολλές συζητήσεις τόσο με πρόσωπα που γνωρίζουμε προσωπικά όσο και με μέλη διαφόρων διαδικτυακών κοινοτήτων. Επίσης, κάναμε εκτενείς συζητήσεις μεταξύ μας προκειμένου να καταλήξουμε στους πιο κατάλληλους, κατ' εμάς, όρους.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του τρόπου γραφής των Braun και Clarke είναι η συμπεριληπτικότητα, ιδιαίτερα σε θέματα φύλου. Κατά τη μετάφραση στα ελληνικά, η διατήρηση αυτού του χαρακτηριστικού μάς δυσκόλεψε ιδιαίτερα: Για παράδειγμα, η λέξη *researcher* θα έπρεπε να αποδοθεί ως *ο ερευνητής, η ερευνήτρια, ο/η ερευνητής/τρια, ο ερευνητής και η ερευνήτρια* ή κάτι άλλο; Ελπίζουμε ότι διαχειριστήκαμε τη δυσκολία αυτή με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, με βάση τους δικούς μας περιορισμούς και τους περιορισμούς της ελληνικής γλώσσας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Δεν θα μπορούσα να κλείσω αυτόν τον Πρόλογο χωρίς να ευχαριστήσω κατ' αρχάς την Αναστασία Σπύρου, τόσο για την αρχική της ιδέα να μεταφράσουμε στα ελληνικά το παρόν βιβλίο όσο και για την αποτελεσματική συνεργασία μας ώστε να ολοκληρωθεί η παρούσα μετάφραση με έναν τρόπο που, θεωρώ, διατηρεί τη σαφήνεια και την ακρίβεια

του πρωτότυπου. Επίσης, ευχαριστώ την ομάδα των Εκδόσεων Προπομπός για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν με την ανάθεση της επιμέλειας του παρόντος συγγράμματος, αλλά και για την όλη υποστήριξη, από το πρώτο τηλεφώνημα γνωριμίας, μια μέρα που έκανα βόλτα στον κήπο του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, ως σήμερα, με την τακτική επικοινωνία μας με διάφορα μέσα.

Γεώργιος Βλειώρας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Βόλος, Δεκέμβριος 2024

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Lainson, K., Braun, V., & Clarke, V. (2019). Being both narrative practitioner and academic researcher: A reflection on what thematic analysis has to offer narratively informed research. *International Journal of Narrative Therapy and Community Work*, 4, 86-98. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.846799716151082>

Η *Θεματική Ανάλυση* των Braun και Clarke αποτελεί ένα εμβληματικό πόνημα της ποιοτικής έρευνας που ξεκίνησε το 2006 με το επιστημονικό άρθρο των συγγραφέων *Using Thematic Analysis in Psychology*¹ και συνεχίστηκε με τον παρόντα πρακτικό οδηγό διεξαγωγής θεματικής ανάλυσης που δημοσιεύτηκε πρώτη φορά στα αγγλικά το 2022 υπό τον τίτλο *Thematic analysis: A practical guide*.² Για να γίνει όμως κατανοητή η σημαντικότητα του πονήματος, ας κάνουμε ένα βήμα πίσω προκειμένου να δούμε την ευρύτερη εικόνα του πεδίου της ποιοτικής έρευνας.

Μια φοιτήτρια ή ερευνήτρια που εισέρχεται πρώτη φορά στον κόσμο της ποιοτικής έρευνας θα συναντήσει πολύ σύντομα δύο από τις πιο επιδραστικές *μεθοδολογικές προσεγγίσεις-αναλυτικές στρατηγικές* που έχουν διαμορφώσει καθοριστικά το πεδίο: από τη μία η Θεματική Ανάλυση (ΘΑ) και από την άλλη η Εμπειρικά Θεμελιωμένη Θεωρία (ΕΘΘ).³ Η επίδραση των δύο ομώνυμων έργων είναι τόσο μεγάλη, που συχνά τείνουμε να ταυτίζουμε σήμερα την ποιοτική έρευνα με τα δύο αυτά έργα. Τα τελευταία δεν αποτελούν μόνο τις βασικότερες μεθόδους διεξαγωγής ποιοτικής έρευνας, αλλά παράλληλα σηματοδοτούν και τη ριζική ανανοσηματοδότηση των οντολογικών και επιστημολογικών παραδοχών της σύγχρονης δυτικής κοινωνίας.⁴ Αν και η φοιτήτρια-ερευνήτρια πιθανόν δεν θα επιθυμεί να ανατρέξει στις ιστορικές αναφορές, μια σύντομη ιστορική αναδρομή μπορεί να δια φωτίσει κάπως την παραπάνω υπόθεση. Και θα είναι ειλικρινά σύντομη.

Τα βαθιά τραύματα που άφησε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ανέδειξαν τον επιστημονισμό και τον θετικισμό ως ισχυρά αντίβαρα στην πιθανή ανάπτυξη θεωριών με ιδεολογικά και πρακτικά χαρακτηριστικά παρόμοια με εκείνα του ναζισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική έρευνα διαμορφώθηκε και εδραιώθηκε σε μια θετικιστική βάση, η οποία έδινε έμφαση στη μέτρηση, στην αντικειμενικότητα και στην εμπειρική τεκμηρίωση. Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο, και ιδιαίτερα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, η στατιστική και η ποσοτική έρευνα κυριάρχησαν ως τα κατεξοχήν εργαλεία κατανόησης και ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων, αποτελώντας το προνομιακό πεδίο της κοινωνικής επιστήμης. Αυτή η προσέγγιση, αν και αναγκαία για την εποχή, περιόριζε σε μεγάλο βαθμό την εστίαση στις ανθρώπινες εμπειρίες και στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Η ποιοτική έρευνα μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο βρισκόταν στο περιθώριο, περιβαλλόμενη με έναν μανδύα ρομαντισμού και τυχοδιωκτισμού που πήγαζε από τις ανθρωπολογικές έρευνες του Malinowski (1882-1944) των αρχών του 20ού αιώνα.

Σε αυτό το σημείο, ακούω τη φοιτήτρια-ερευνήτρια να διαμαρτύρεται ήδη, καθώς ο

1. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101

2. Braun, V., & Clarke, V. (2006). *Thematic Analysis. A Practical Guide*. London: Sage

3. Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Mill Valley, CA: Sociology Press.

4. Εδώ ο όρος δυτική κοινωνία χρησιμοποιείται κάπως γενικευτικά για να περιγράψει το δυτικό ακαδημαϊκό και πνευματικό πλαίσιο, το οποίο φαίνεται περισσότερο συνεκτικό και ομοιογενές σε σχέση με τις ενδεχομένως διαφοροποιημένες δυτικές κοινωνίες.

κόσμος των κατοίκων της Νήσου Τρομπριάντ⁵ σε έναν άνθρωπο είκοσι χρόνων μπορεί να φαίνεται συναρπαστικός. Σκεφτείτε, όμως, πώς θα φαίνονταν αυτές οι έρευνες στους σοβαροφανείς στατιστικούς και οικονομέτρους των αγγλοσαξονικών πανεπιστημίων στις αρχές του 20ού αιώνα αλλά και αργότερα; Ο Malinowski, αν και πρωτοπόρος, θα έπρεπε να παλέψει για να εδραιώσει την ανθρωπολογία ως επιστήμη στο London School of Economics και γενικότερα. Και θα έπρεπε να περάσουν αρκετές δεκαετίες για να αναδειχθούν και άλλες καινοτόμες προσεγγίσεις, όπως η ΕΘΘ το 1967, που άλλαξαν τη δυναμική της ποιοτικής έρευνας. Η ΕΘΘ αποτέλεσε ένα από τα πρώτα μεθοδολογικά πλαίσια που συστηματοποίησαν την ποιοτική έρευνα, δίνοντάς της νέα επιστημονική βαρύτητα. Για να εδραιωθεί ως έγκυρη ερευνητική προσέγγιση, χρειάστηκε να προσαρμοστεί στις κραταιές θετικιστικές παραδοχές της εποχής. Οι εισηγητές της, Glaser και Strauss, υιοθέτησαν έναν ιδιόμορφο θετικισμό για να εστιάσουν στο πώς τα δεδομένα, όπως συνεντεύξεις και κείμενα, μπορούν να ερμηνευθούν με δομημένο τρόπο από έναν ερευνητή που είναι κατάλληλα εκπαιδευμένος και (κυρίως) απροκατάληπτος. Τι σημαίνει άραγε απροκατάληπτος ερευνητής, θα αναρωτιέται ακόμα η φοιτήτρια-ερευνητήριά μας. Η απορία της είναι εύλογη και βρίσκεται στον πυρήνα αυτής της συζήτησης. Η εδραίωση της ΕΘΘ δεν άργησε να φέρει και την εκ των έσω αμφισβήτησή της, καθώς μετά το 2000 οι μελετητές της ποιοτικής έρευνας αντέταξαν ότι στην καρδιά της ποιοτικής έρευνας (πρέπει να) βρίσκεται η υποκείμενη δράση των ατόμων και η προσπάθεια αλλαγής της κοινωνίας παρά η αντικειμενική και απροκατάληπτη καταγραφή της. Και, αλήθεια, πώς θα μπορούσε μια ερευνητήρια που μπαίνει στο πεδίο να αφήσει πίσω τις προκαταλήψεις της, σαν να είναι κάποιο πανωφόρι που το βάζει και το βγάζει κατά το δοκούν;

Αυτή η επιστημολογική μετάβαση δεν εμφανίστηκε στο κενό, αλλά καθοδηγήθηκε από ανανομηματοδοτήσεις στις ίδιες τις οντολογικές παραδοχές της δυτικής κοινωνίας: στη χαραυγή της νέας χιλιετίας, οι μεγάλες θεωρίες του παρελθόντος δυσκολεύονταν πλέον να περιγράψουν έναν κατακερματισμένο κόσμο, όπου πολλαπλές υποκειμενικότητες αποκτούσαν τώρα τις δικές τους αυτοτελείς αξίες σε κοινωνικό αλλά και ατομικό επίπεδο. Ως προς το πρώτο σκέλος, η μακρόχρονη πνευματική πρωτοκαθεδρία του δυτικού κόσμου (πνευματικός ιμπεριαλισμός, όπως χαρακτηρίστηκε από πολλούς μελετητές) φαινόταν για πρώτη φορά να αμφισβητείται εμφαντικά, κυρίως με την ανάδειξη της Κίνας ως ενός διεθνούς πόλου οικονομικής, κοινωνικής και πνευματικής ανάπτυξης. Αλλά οι σημαντικότερες αλλαγές φαίνεται ότι συνέβησαν εντός της ίδιας της δυτικής κοινωνίας, με την απόλυτη επικυριαρχία του ατομικού επί του συλλογικού, καθώς οι συλλογικές ταυτότητες –θρησκευτικές, σεξουαλικές, ιδεολογικοπολιτικές– ξεκίνησαν να χάνουν τα ερείσματά τους στο ατομικό υποκείμενο. Με άλλα λόγια, η ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας από τον Ευρωπαίο, λευκό άντρα φαινόταν τώρα, στην καλύτερη περίπτωση, ανεπίκαιρη. Αλληλοψία! Τα χρόνια που ακολούθησαν έφεραν μια μετάβαση της ίδιας της ΕΘΘ από έναν εγγενή θετικισμό σε έναν κονστρουκτιβισμό που, κατά την

5. Young, M.W. (Ed.). (1979). *Routledge Revivals: The Ethnography of Malinowski (1979): The Trobriand Islands 1915-18* (1st ed.). Routledge.

Charmaz, δείχνει να *έσωσε την καρδιά της ΕΘΘ*,⁶ αναδεικνύοντας τον αναπότρεπτο υποκειμενισμό της ερευνήτριας, αλλά και των απανταχού ερευνητριών όλου του κόσμου.

Η θεματική ανάλυση ήρθε ως το τελευταίο στάδιο αυτής της κονστρουκτιβιστικής μετάβασης, αποτελώντας ένα σημαντικό ορόσημο στην ανάπτυξη της ποιοτικής έρευνας. Για πρώτη φορά, εισήγαγε μια συστηματοποιημένη μέθοδο που επιτρέπει τη διεξαγωγή ανακλαστικής και, κατά συνέπεια, υποκειμενικής ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων. Με την έμφαση που δίνει στην ερμηνευτική διαδικασία, η θεματική ανάλυση αναγνωρίζει τον ενεργό ρόλο της ερευνήτριας στην κατασκευή νοημάτων από τα δεδομένα, απομακρυνόμενη από πιο θετικιστικές προσεγγίσεις. Παράλληλα, παρέχει ένα ευέλικτο αλλά δομημένο πλαίσιο που επιτρέπει την προσαρμογή της σε διάφορα ερευνητικά παραδείγματα και επιστημονικά πεδία. Με την εισαγωγή αυτής της μεθόδου, η ποιοτική έρευνα απέκτησε νέα δυναμική, δίνοντας τη δυνατότητα στις ερευνήτριες να αναδείξουν πολυπλοκότητες, να εντοπίσουν μοτίβα και να εμβαθύνουν στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων μέσω μιας υποκειμενικής, αλλά επιστημονικά οργανωμένης, προσέγγισης. Θα λέγαμε ότι αν η κονστρουκτιβιστική ανανομηματοδότηση της ΕΘΘ έσωσε την καρδιά της ποιοτικής έρευνας, η θεματική ανάλυση έδωσε ένα νέο σώμα σε αυτή την καρδιά.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ερμηνεία (και όχι μετάφραση!) αυτού του εμβληματικού έργου στα ελληνικά αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική συνεισφορά για την ποιοτική έρευνα στην Ελλάδα, που υπερβαίνει τα στενά όρια του ακαδημαϊκού κόσμου. Τώρα λοιπόν που αυτή η φοιτήτρια-ερευνήτρια κρατάει στα χέρια της αυτό το βιβλίο, θα πρέπει να νιώθει χαρά και ενθουσιασμό, όχι μόνο επειδή έχει αποκτήσει ένα πολύτιμο εργαλείο για την ερευνητική της δραστηριότητα, αλλά και γιατί κρατάει κάτι που υπερβαίνει τα στεγανά της ερευνητικής μεθοδολογίας: ένα εργαλείο ατομικής και επιστημονικής χειραφέτησης. Και ως τέτοιο πρέπει να το προσεγγίσει. Αν η ερευνητική-ερμηνευτική ματιά της έχει σήμερα ενισχυμένη αξία, αυτό οφείλεται εν πολλοίς στη θεματική ανάλυση!

Γιώργος Χατζηχρήστος

*Συμβασιούχος διδάσκων στην Ποιοτική Έρευνα,
Τμήμα Πολιτικών Επιστήμων, ΑΠΘ*

6. Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London: Sage.

Clarke, Pene Johnstone, Naomi Moller, David Thomas, την ομάδα ψυχολογίας του UWE, τα μέλη του Auckland Psychology and Social Issues Research Group, το Psychology of Women and Equalities Section του BPS, καθώς και έναν ολόκληρο κόσμο ακαδημαϊκών και φοιτητών στο Twitter, που κάνουν ενδιαφέρουσα και συναρπαστική τη ζωή μας (στο Twitter) – θα συναντήσετε μερικά από αυτά τα tweets ακόμα και μέσα σε αυτό το βιβλίο! Άτομα που ασχολούνται με την τεχνική στην κοινωνική έρευνα στη Σχολή Ψυχολογίας στο Auckland πρόσφεραν πολύτιμη υποστήριξη σε πρακτικά ζητήματα σε διάφορα σημεία... Σας ευχαριστούμε! Τέλος, μεγάλο μέρος των αρχικών διορθώσεων του παρόντος βιβλίου διεξήχθη –πριν από την πανδημία του COVID-19– σε μια αποθήκη σε ένα απομακρυσμένο χωριό στη νότια Γαλλία. Ένα τεράστιο ευχαριστώ στις Cherie και Oscar, που προσφέρατε τη ζεστή (και αρκετά ήσυχη) κατοικία σας για να συγκεντρωθούμε στις διορθώσεις και στη συγγραφή. Εκείνη την περίοδο, πιστεύαμε ότι ήμασταν πολύ κοντά, αλλά τελικά χρειάστηκε άλλος χρόνος και κάτι παραπάνω για να ολοκληρώσουμε επιτέλους το βιβλίο. Το να γράφεις ένα βιβλίο για τη ΘΑ, όπως το να διεξάγεις ΘΑ, πάντα χρειάζεται περισσότερο χρόνο από εκείνον που υπολόγιζες!

Καθώς ξεκινούσαμε τα τελευταία στάδια των διορθώσεων, μια βαθιά αγαπημένη και πολύτιμη φίλη και συνάδελφος, που μας κοινοποιούσε ατέλειωτα gifs και memes, και σκόρπιζε χαρά, αγάπη και γέλιο στη ζωή πολλών ανθρώπων –όπως και στη δική μας– απεβίωσε ξαφνικά και σε υπερβολικά νεαρή ηλικία. Με βαριά καρδιά αλλά ευχάριστες αναμνήσεις, αφιερώνουμε το βιβλίο αυτό στη συνάδελφό μας φεμινίστρια ψυχολόγο, Καθηγήτρια Marcia Worrell.

Στήνοντας το σκηνικό...

Τι σας προσφέρει το βιβλίο *Θεματική Ανάλυση: Ένας πρακτικός οδηγός* και πώς να το χρησιμοποιήσετε

ΣΤΗΝΟΝΤΑΣ ΤΟ ΣΚΗΝΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ *ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: ΕΝΑΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ*

Το σκηνικό πρέπει να στηθεί! Ενδιαφέρουσες φράσεις αιχμαλωτίζουν το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού. Σκεφτείτε μερικές διάσημες ατάκες από σημαντικά έργα της λευκής δυτικής λογοτεχνίας:¹

Πρόκειται για μια αλήθεια παγκοσμίως αποδεκτή, ότι ένας αδέσμευτος άντρας με μεγάλη περιουσία πρέπει να επιθυμεί μια σύζυγο.

(Jane Austin, *Περηφάνια και προκατάληψη*, 1813)

Ο πρώτος αληθινός συγγραφέας που γνώρισα ποτέ ήταν ένας άντρας που υπέγραφε όλα του τα έργα με το όνομα August Van Zorn.

(Michael Chabon, *Wonder boys*, 1995)

Τέτοιου είδους εισαγωγές μάς γοητεύουν, μας κάνουν να θέλουμε να διαβάσουμε ή να ακούσουμε περισσότερα. Επιπλέον, οι λέξεις παρέχουν ένα πλαίσιο από το οποίο μπορούμε να αντιληφθούμε και να ερμηνεύουμε τη συνέχεια. Ένα σύγγραμμα, όπως ένα λογοτεχνικό έργο, χρειάζεται επίσης να έχει έναν προσανατολισμό. Το κεφάλαιο που στήνει το σκηνικό για το βιβλίο *Θεματική Ανάλυση: Ένας πρακτικός οδηγός* έχει στόχο να σας προσφέρει μια ενδιαφέρουσα πρόγευση για όσα θα ακολουθήσουν στο βιβλίο, αλλά και έναν οδηγό που θα σας προσανατολίσει καθώς θα το μελετάτε. Το δικό μας στήσιμο σκηνικού επίσης αποκαλύπτει μερικές από τις επιλογές και τις θέσεις μας ως

1. Η αναζήτηση «εισαγωγικές φράσεις βιβλίων» στο Google συνήθως φέρνει ως αποτέλεσμα μια λίστα στην οποία κυριαρχούν λευκοί άντρες συγγραφείς! Επιλέξαμε τα δύο αυτά παραδείγματα όχι μόνο επειδή τα αγαπάμε, αλλά επειδή έχουν για εμάς ένα βαθύτερο νόημα που σχετίζεται με τον τρόπο γραφής μας σε σχέση με την ποιοτική έρευνα. Εμείς παρακολουθούσαμε το *Περηφάνια και προκατάληψη*, μια διασκευή του BBC, ενώ γράφαμε το άρθρο μας για την αρχική εκδοχή της ΘΑ! Το *Wonder boys* σχετίζεται με τη συγγραφή και την ακαδημαϊκή κοινότητα. Εμείς παρακολουθούσαμε και λατρεύαμε την εκδοχή του βιβλίου σε ταινία ενώ ήμασταν διδακτορικές φοιτήτριες στο Loughborough, τον τόπο στον οποίο «γεννήθηκε» το πάθος μας για τη σκέψη και τη συγγραφή για θέματα μεθοδολογίας (βλ. Braun, Clarke, & Hayfield, 2019· Jankowski, Braun, & Clarke, 2017).

αφηγητριών ιστοριών· ο τρόπος με τον οποίο γράψαμε αυτό το βιβλίο αντανακλά αυτό που είμαστε ως άνθρωποι και ως ακαδημαϊκοί.

ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ, ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΕΣ: ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΓΙΑ ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΓΕΙΡΙΚΗΣ; ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΟΔΗΓΟ; ΓΙΑ ΤΙ ΑΚΡΙΒΩΣ;

Μερικές φορές μάς έχουν επισυνάψει τον χαρακτηρισμό του μεθοδολάτρη, ότι δίνουμε προτεραιότητα στη συμμόρφωση σε διαδικασίες σαν να είναι μια συνταγή που πρέπει να εκτελεστεί κατά γράμμα, ένας αλάνθαστος τρόπος να παραχθεί μια ανάλυση. Αυτό δεν θα μπορούσε να απέχει περισσότερο από τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε σε σχέση με τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας! Εμείς φανταζόμαστε την ποιοτική έρευνα σαν μια περιπέτεια, η οποία κατά κανόνα είναι περίπλοκη αλλά ρέει με φυσικότητα, είναι σύνθετη και αμφισβητήσιμη, «πιο περίπλοκη, πιο σύνθετη και με περισσότερες εκπλήξεις απ' ό,τι υπολογίζαμε» (Gherhardi & Turner, 2002 στο Nadar, 2014, σ. 25). Απαιτεί ευρυμάθεια, αναστοχαστικότητα, δημιουργικότητα και ενασχόληση με τη θεωρία. Η *χαρά* σε αυτό συχνά χάνεται για όσους βρίσκονται στο ξεκίνημα, καθώς δεν γνωρίζουν με βεβαιότητα από πού να αρχίσουν ή πώς να αποκτήσουν τη σιγουριά ότι προχωρούν σωστά. Το παρόν βιβλίο μπορεί να θεωρηθεί, εν μέρει, ένας οδηγός που λειτουργεί όπως ένας ταξιδιωτικός οδηγός, στον οποίο μπορείτε να βασιστείτε και από τον οποίο μπορείτε να αντλήσετε πληροφορίες καθ' οδόν. Είναι ένα *εργαλείο* που σας καθοδηγεί, που σας συνοδεύει μέσω της διαδικασίας και σας βοηθά να γίνετε εκείνος ο σκεπτόμενος και αναστοχαστικός αναλυτής² που χρειάζεται η καλή ποιοτική έρευνα.

Μια άλλη αναλογία μπορεί να αφορά τη ζαχαροπλαστική. Η ζαχαροπλαστική συχνά περιγράφεται –σε βιβλία με συνταγές και σε τηλεοπτικές εκπομπές– ως μια διαδικασία με συγκεκριμένα βήματα, στην οποία παραμονεύει η αποτυχία για όσους τολμήσουν να παρεκκλίνουν. Η ζαχαροπλαστική, επομένως, μπορεί να είναι μια τρομακτική διαδικασία για εκείνους που δεν έχουν ασχοληθεί με αυτήν ποτέ πριν. Ωστόσο, η εμπειρία μπορεί να φέρει μια διαφορετική προσέγγιση και συχνά στη ζαχαροπλαστική υπάρχει μεγαλύτερη ευελιξία απ' ό,τι μπορεί να φαίνεται στα μάτια ενός αρχάριου. Ο παππούς της Victoria, ο John, εργαζόταν ως μάγειρας (στο στίλ του Downton Abbey), και όταν έφτιαχνε ένα γλυκό, όχι μόνο δεν ακολουθούσε μια συνταγή, αλλά δεν μετρούσε καν ακριβώς τα υλικά (προς έκπληξη της μικρούλας Victoria). Ο John γνώριζε ποια υλικά –και σε ποιες ποσότητες, τις οποίες υπολόγιζε με το μάτι ή την αφή– χρειάζονταν για ένα επιτυχημένο γλυκό. Γνώριζε πώς δένουν μεταξύ τους διαφορετικά υλικά, καθώς

2. Για πρακτικούς λόγους, σε διάφορα σημεία στο βιβλίο χρησιμοποιήσαμε μόνο το αρσενικό γένος (π.χ. ο αναγνώστης, ο ερευνητής κ.ο.κ.) για να αναφερθούμε σε όλα τα άτομα ανεξαρτήτως φύλου. Σε άλλα σημεία, όπου ήταν εφικτό, χρησιμοποιήσαμε και τα δύο γένη. Τέλος, σε κάποια σημεία προσαρμόσαμε το κείμενο ώστε να μη χρειάζεται να γίνει αναφορά σε κάποιο από τα φύλα. (Σ.τ.Ε.)

και τι χρειαζόταν για να συμβεί αυτό, πότε και γιατί, έτσι ώστε να υπάρξει ένα επιτυχημένο αποτέλεσμα. Φυσικά, όταν ο John πρωτομάθαινε να φτιάχνει γλυκά, διάβαζε και ακολουθούσε συνταγές. Μέσω αυτής της διαδικασίας και της εξάσκησης, ο John έμαθε τις *βασικές αρχές* της ζαχαροπλαστικής, γνωρίζοντας ποιοι κανόνες έπρεπε συνήθως να τηρηθούν και ποιοι ήταν πιο ευέλικτοι. Έμπειροι επιστήμονες της ποιοτικής έρευνας τείνουν να προσεγγίζουν τη διαδικασία όπως ο John προσέγγιζε τη ζαχαροπλαστική, εφαρμόζοντας τις διαδικασίες με τρόπο ευέλικτο, που εντάσσεται σε ένα πλαίσιο με βάση τη γνώση θεμελιωδών αρχών.

Θεωρούμε ότι οι μεταφορές και οι αναλογίες είναι χρήσιμοι τρόποι για να δείξουμε ή να εξηγήσουμε έννοιες και πρακτικές στην έρευνα. Οι μεταφορές μπορούν «να βοηθήσουν τον ερευνητή να κατανοήσει μια οικεία διαδικασία [ή μια μη οικεία διαδικασία] μέσα από μια νέα οπτική» (J. Carpenter, 2008, σ. 275). Θα βρείτε πολλές μεταφορές και αναλογίες σε ολόκληρο το βιβλίο (μόνο μη μας ρωτήσετε ποια είναι ποια!). Η κύρια μεταφορά που χρησιμοποιούμε, βασισμένη στο θαυμάσιο βιβλίο με τίτλο *Introducing qualitative research in psychology*, της συμβούλου υγείας και συμβουλευτικής ψυχολόγου Carla Willig (2001, 2013), είναι εκείνη που αντιλαμβάνεται την έρευνα ως περιπέτεια, ως ένα ταξίδι εξερεύνησης και ανακάλυψης σε άγνωστα και ίσως σπάνια χρησιμοποιούμενα μονοπάτια. Αντιλαμβανόμαστε το σύγγραμμά μας ως μια προσφορά ενός οδηγού σε *εσάς*, όπως είναι ένας χάρτης και μια πυξίδα, με σκοπό να σας βοηθήσουμε να διασχίσετε τον κόσμο της ποιοτικής έρευνας και τις περιοχές της θεματικής ανάλυσης, παρά ως ένα πλήρες ταξιδιωτικό πλάνο (Braun, Clarke, & Hayfield, 2019).

ΓΛΩΣΣΑ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΝΑ ΦΑΝΤΑΣΤΟΥΜΕ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ ΚΟΙΝΟ

Μια από τις προκλήσεις που χρειάστηκε να διαχειριστούμε καθώς γράφαμε αυτό το βιβλίο ήταν το πώς θα εξασφαλίσαμε ότι περιγράφουμε τη διαδικασία της αναστοχαστικής Θεματικής Ανάλυσης (ΘΑ) κάνοντας χρήση μεταφορών και αναλογιών με τρόπους που δεν ενισχύουν υποθέσεις και νόρμες που προβαίνουν σε διακρίσεις εναντίον των ατόμων με αναπηρία. Ένα μεγάλο τμήμα της καθημερινής ή κανονικοποιημένης γλώσσας της ποιοτικής έρευνας (όπως και ο κόσμος!) υιοθετεί την ιδέα ενός αναγνώστη χωρίς αναπηρία, ο οποίος περιηγείται στις διαδικασίες και στην τεχνογνωσία της έρευνας με τρόπο κανονιστικό. Αυτή η θεώρηση που προβαίνει σε διακρίσεις εναντίον των ατόμων με αναπηρία είναι δύσκολο να αποφευχθεί επειδή ο κόσμος συνεχίζει να είναι δομημένος με αυτόν τον τρόπο, ωστόσο η συμπεριληπτική γλώσσα είναι σημαντική για εμάς, σε προσωπικό και πολιτικό επίπεδο. Δεν τα καταφέραμε στην εντέλεια, αλλά έχουμε προσπαθήσει να αποφύγουμε αυτές τις νόρμες όσο το δυνατόν περισσότερο: να περιορίζουμε τη χρήση όρων που υποθέτουν την ύπαρξη συγκεκριμένων αισθητηριακών, γνωστικών, συναισθηματικών ή σωματικών ικανοτήτων· να διευκρινίσουμε αυτό που εννοούμε με τη χρήση συγκεκριμένης γλώσσας· και να αναγνωρίζουμε τις προϋποθέσεις

ή τους περιορισμούς στις διαδικασίες ή στις μεθόδους καθώς τις περιγράφουμε. Και, παρόλο που αγαπάμε την παρομοίωση της ΘΑ με την περιπέτεια, ως άνθρωποι που έχουμε και οι δύο βιώσει την εμπειρία ασθενειών που σχετίζονται με την κόπωση, γνωρίζουμε σε προσωπικό επίπεδο ότι οι περιπέτειες δεν γοντεύουν πάντα. Ελπίζουμε η ιδέα της περιπέτειας να γίνει αντιληπτή ως μια έννοια σε πνευματικό και νοητικό επίπεδο.

Κατά τη συγγραφή ενός βιβλίου όπως αυτό, φέρνουμε και *τον εαυτό μας* στη διαδικασία. Αυτό σημαίνει ότι, παρόλο που αντιμετωπίζουμε *με πολλή σοβαρότητα* τη ΘΑ, δεν παίρνουμε τα πάντα στη ζωή τόσο σοβαρά και μας αρέσει να απολαμβάνουμε τη συγγραφή. Αυτό σημαίνει ότι θα βρείτε αναφορές στην ποπ κουλτούρα στους τίτλους και στις περιγραφές που παραθέτουμε – αν και, επειδή είμαστε σχεδόν μεσήλικες, στα χρόνια, αν όχι στην ψυχολογική ωριμότητα, κάποιες από αυτές τις αναφορές μπορεί να είναι ασαφείς, ιδιαίτερα αν δεν ανήκετε στο περιβάλλον στο οποίο μεγαλώσαμε εμείς. Είναι πιθανό επίσης να παρατηρήσετε μερικά –συνήθως όχι και τόσο εύστοχα– αστεία διάσπαρτα σε ολόκληρο το κείμενο. Έχουμε προσπαθήσει να κάνουμε ξεκάθαρο ότι πρόκειται για αστεία και όχι για κάτι που πρέπει να πάρετε στα σοβαρά! Επίσης, έχουμε την τάση να εκτιμάμε την πολυπλοκότητα και τις ποικίλες προσεγγίσεις. Προσθέτουμε κείμενο μέσα σε αγκύλες ή σε υποσημειώσεις σε σημεία όπου νιώθουμε την ανάγκη να επισημάνουμε την πολυπλοκότητα. Αλλά έχουμε –ειλικρινά– προσπαθήσει να κρατήσουμε όλα τα παραπάνω στοιχεία στο ελάχιστο δυνατό, καθώς μπορούν να λειτουργήσουν εις βάρος της προσβασιμότητας των κειμένων, ιδιαίτερα για κάποιους μη νευροτυπικούς αναγνώστες.

ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΔΙΚΗ ΜΑΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ...

Η έννοια της χαρτογράφησης του τοπίου της ποιοτικής έρευνας έχει μια επίσημη και αντικειμενική διάσταση, όπως θα προσδοκούσαμε από έναν ειδικό του συγκεκριμένου κλάδου, καθώς δημιουργεί τον χάρτη ενός τοπίου: εδώ έχουμε έναν πλήρη οδηγό εκείνου που πραγματικά υπάρχει! Αλλά είναι όντως η χαρτογράφηση μια τόσο ξεκάθαρη διαδικασία; Σκεφτείτε τον κόσμο όπως περιγράφεται σε τρεις τύπους χάρτη:

- Σύγχρονοι γεωγραφικοί χάρτες, όπως οι χάρτες της Βρετανικής Υπηρεσίας Χαρτογράφησης Ordnance Survey ή οι Χάρτες Google, οι οποίοι αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά τοπίου υπό κλίμακα.
- Χάρτες στην τέχνη, οι οποίοι είναι φορείς πολιτικού σχολιασμού της σύγχρονης κοινωνίας, όπως ο κεντητός χάρτης του Βρετανού καλλιτέχνη Grayson Perry, με τίτλο *Red Carpet* (2017).
- Ιστορικοί χάρτες, οι οποίοι αποκαλύπτουν παρελθούσες νοηματοδοτήσεις του κόσμου. Ο διάσημος *Mappa mundi*, για παράδειγμα, δείχνει πώς Άγγλοι ακαδημαϊκοί του 13ου αιώνα αντιλαμβάνονταν τον κόσμο σε πνευματικούς και γεωγραφικούς όρους (Hereford Cathedral, n.d.).

Η χαρτογράφηση δεν είναι ένα απλό εγχείρημα και όλοι οι χάρτες ενσωματώνουν *κάτι*

από την κοσμοθεωρία του χαρτογράφου και από τη στιγμή της δημιουργίας τους. Με τους μεσαιωνικούς χάρτες, όπου υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στην κοσμοθεωρία του χαρτογράφου και στις σύγχρονες νόρμες, είναι πολύ πιο εύκολο να αντιληφθεί κανείς την πράξη της χαρτογράφησης και του χαρτογραφημένου κόσμου ως μια διαδικασία ενσωμάτωσης συγκεκριμένων αξιών και υποθέσεων. Η δική μας χαρτογράφηση της ΘΑ έχει ενσωματωμένες τις οπτικές μας για την ποιοτική έρευνα και τη θέση μας ως δημιουργών μιας συγκεκριμένης εκδοχής της ΘΑ, καθώς και τη χρονική στιγμή της συγγραφής.³ Σε αυτή την πράξη χαρτογράφησης υπάρχει ένα διακύβευμα. Αυτό δεν σημαίνει ότι η χαρτογράφησή μας είναι λάθος, απλώς ότι εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες. Καθώς διαβάζετε το βιβλίο αυτό, σας ενθαρρύνουμε να έχετε στο μυαλό σας ότι πρόκειται πάντα για έναν χάρτη που εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες, και εν μέρει μεροληπτικό. Αν δεν έχετε εμπειρία στην ποιοτική έρευνα, αυτό πιθανόν να σας είναι πιο εύκολο απ' ό,τι αν το πεδίο σας είναι οικείο. Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, αυτό που χρειάζεται να κάνετε καθώς εξοικειώνεστε με το πεδίο είναι να αποφασίσετε ποια εκδοχή (ή εκδοχές) της ποιοτικής έρευνας θεωρείτε περισσότερο ελκυστική (ή ελκυστικές), καθώς και τι θα μπορούσατε να κάνετε διαφορετικά, έτσι ώστε τελικά να γίνετε ο χαρτογράφος του εαυτού σας. Ή είναι πιθανό να απορρίψετε εξ ολοκλήρου τη μεταφορά της χαρτογράφησης!⁴

Παρά την έμφαση που δίνεται στον χαρακτήρα της εξερεύνησης, αναγνωρίζουμε ότι ένας ταξιδιωτικός οδηγός ίσως είναι μια αναγκαία παράμετρος ώστε να υπάρξει αίσιο τέλος σε μια οποιαδήποτε περιπέτεια, ιδιαίτερα για ένα άτομο που δεν είναι έμπειρο σε ταξίδια. Εμείς ελπίζουμε ότι αυτό το βιβλίο θα σας προσφέρει την αυτοπεποίθηση να τολμήσετε μια περιπέτεια με τη ΘΑ! Οι οδηγίες για τη ΘΑ που παρέχουμε σε αυτό το βιβλίο λειτουργούν ως εργαλεία μάθησης για συστηματική και βαθιά ενασχόληση, τα οποία προτείνεται να υιοθετούνται με τρόπο ανοιχτό, ευέλικτο, συνειδητό. Όταν κατανοήσετε τις αρχές, τον σκοπό και το πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, όταν νιώσετε αυτοπεποίθηση χρησιμοποιώντας τη ΘΑ, αυτές οι οδηγίες μπορούν να τεθούν στην άκρη, και ίσως να τις συμβουλευέστε περιστασιακά. Θα γίνουν όπως ο ταξιδιωτικός οδηγός που βρίσκεται καταχωνιασμένος στο βάθος του σακιδίου σας, καθώς η περιπέτειά σας εισέρχεται στον τρίτο μήνα – τον συμβουλευέστε σπάνια, αλλά ξέρετε καλά ότι βρίσκεται εκεί, εφόσον τον χρειαστείτε.

3. Υπάρχει η πιθανότητα, καθώς γράφαμε αυτό το βιβλίο, να έχουμε ακούσια επαναδιαμορφώσει χαρτογραφήσεις και οριοθετήσεις άλλων ανθρώπων στον δικό τους κόσμο ποιοτικής έρευνας, σε μια νέα μορφή που, στην καλύτερη περίπτωση, δεν αναγνωρίζουν και, στη χειρότερη, τη θεωρούν παραπλανητική. Για οποιαδήποτε ακούσια ανακρίβεια, ζητάμε συγγνώμη εκ των προτέρων. Αντιλαμβανόμαστε βέβαια την πιθανή υποκρισία μιας τέτοιας συγγνώμης σε ένα βιβλίο στο οποίο ασκούμε κριτική σε άλλους συγγραφείς που αναπαριστούν με ανακριβή τρόπο τη δική μας δουλειά, ωστόσο ελπίζουμε ότι δεν έχουμε υποπέσει στο είδος της ανακρίβειας στο οποίο ασκούμε κριτική.

4. Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να οριοθετηθεί το πεδίο της ποιοτικής έρευνας. Η ποιοτική έρευνα είναι ευρεία, ποικιλόμορφη, πολύπλοκη και αμφισβητούμενη, και το πώς συνδέονται τα πράγματα ή τι έχει μεγαλύτερη σημασία ποικίλλει σημαντικά ανάλογα με τον επιστημονικό κλάδο. Σε κάποιους συγγραφείς δεν θα άρεσε καν η μεταφορά με το τοπίο, απορρίπτοντάς την ως υπερβολικά ρεαλιστική, καθώς υπαινίσσεται μια εξω-κειμενική και ουσιαστικά πραγματικότητα για την ποιοτική έρευνα. Το κατανοούμε αυτό, ωστόσο μας αρέσουν οι εικόνες, έτσι κι αλλιώς!

ΜΑΘΑΙΝΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΥΠΟΥ «ΠΡΩΤΑ ΕΞΑΣΚΗΣΗ» ΚΑΘΩΣ ΜΑΘΑΙΝΕΤΕ ΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Το βιβλίο αυτό έχει οργανωθεί γύρω από την πρακτική που ονομάζουμε «πρώτα εξάσκηση». Η ποιοτική έρευνα κάθε είδους είναι ένα εγχείρημα που απαιτεί δεξιότητες. Ως πρακτική, συνδυάζει τη θεωρητική και τη μεθοδολογική γνώση με τη δεξιοτεχνία. Η τεχνογνωσία και οι πρακτικές μπορεί να σας φανούν απαιτητικές και να αισθάνεστε ότι βρίσκεστε σε αδιέξοδο, ιδιαίτερα αν δεν έχετε ακόμη εξοικειωθεί επαρκώς με τις αξίες και την κατανόηση που σχετίζονται με το «παράδειγμα» της ποιοτικής έρευνας (το οποίο αναλύεται περαιτέρω στα Κεφάλαια 1 και 6). Για τον λόγο αυτόν, πιστεύουμε ότι είναι πολύ σημαντικό η τεχνογνωσία και η θεωρία να μαθαίνονται *μέσω και κατά τη διάρκεια* της εφαρμογής τους. Μέσω της εμπειρίας που έχουμε αποκτήσει ως καθηγήτριες και επιβλέπουσες, αντιλαμβανόμαστε αυτή την προσέγγιση ως έναν τρόπο με τον οποίο οι φοιτητές και οι φοιτήτριες είναι σε θέση να αποκτήσουν τη σιγουριά για να ξεκινήσουν, να αναπτύξουν και να ολοκληρώσουν το πρώτο –και τα επόμενα– εγχείρημα στην ποιοτική έρευνα: να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση ως προς την ικανότητά τους στον ρόλο του εξερευνητή. Καθώς η ΘΑ προσφέρει μια αρκετά προσιτή μέθοδο, η οποία μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή χωρίς *eis βάθος* και πολύπλευρη ενασχόληση με τη θεωρία, λειτουργεί αποτελεσματικά με αυτή την προσέγγιση σε σχέση με τη μάθηση, αλλά και ως μια εισαγωγική μέθοδος στην ποιοτική έρευνα. Ελπίζουμε ότι η ΘΑ θα σας κάνει να αγαπήσετε τη δυναμική της ποιοτικής έρευνας, είτε συνεχίσετε να χρησιμοποιείτε κυρίως αυτή τη μέθοδο είτε πειραματιστείτε με άλλες προσεγγίσεις ανάλυσης. Ελπίζουμε επίσης να σας δημιουργήσει την επιθυμία να ασχοληθείτε με τη θεωρία, να αντιληφθείτε τη θεωρία ως *κάτι που έχει εφαρμογή στην πράξη* παρά ως κάτι ξεχωριστό από την πράξη, μια αφηρημένη και πιθανόν απρόσιτη έννοια. Και, εντέλει, να κατανοήσετε ότι η θεωρία είναι καίριας σημασίας στην εφαρμογή της ΘΑ, και ότι αυτό που προσφέρουμε δεν είναι ένας τρόπος αποφυγής της θεωρίας. Η θεωρία παραμένει ένα τμήμα του ερευνητικού μας έργου, συνεπώς είναι απαραίτητο να λαμβάνεται ρητά υπόψη. Η προσέγγισή μας θέτει ως βάση τη συνειδητοποίηση της ανάγκης να τίθεται η θεωρία σε πράξη.

ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ;

Η συγγραφή ενός προσιτού και πρακτικού οδηγού για όσους μαθαίνουν και εφαρμόζουν την αναστοχαστική ΘΑ ήταν ο βασικός μας σκοπός. Επίσης, θέλαμε να στηρίξουμε τους ανθρώπους που διδάσκουν και επιβλέπουν την αναστοχαστική ΘΑ. Έτσι, γράψαμε αυτό το βιβλίο για δύο ομάδες αναγνωστικού κοινού:

Άτομα που μαθαίνουν *να κάνουν* αναστοχαστική ΘΑ – η κύρια ομάδα αναγνωστικού κοινού για εμάς.

Άτομα που *διδάσκουν* ή *επιβλέπουν* αναστοχαστική ΘΑ – η δευτερεύουσα ομάδα αναγνωστικού κοινού για εμάς.

Σε σχέση με τις δύο αυτές ομάδες αναγνωστικού κοινού υπάρχει αλληλοκάλυψη: τα άτομα που διδάσκουν ή επιβλέπουν πιθανόν να μην είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένα με τη ΘΑ ή την ποιοτική έρευνα αυτή *καθ'αυτήν*. Στόχος μας είναι να σας παρέχουμε όλο το υλικό που χρειάζεστε για να μάθετε, να διδάξετε ή να επιβλέψετε την αναστοχαστική ΘΑ. Αυτές οι δύο ομάδες αναγνωστικού κοινού έκαναν το εγχείρημά μας ελαφρώς απαιτητικό, αλλά ήταν σημαντικό για μας να είμαστε σε θέση να γράψουμε ένα βιβλίο που θα είναι προσιτό και ταυτόχρονα θα έχει βάθος, αλλά και το εννοιολογικό πλαίσιο για να υποστηρίξει μια ποιοτική πρακτική. Ο συνοδευτικός ιστότοπος (στα αγγλικά) του βιβλίου προσφέρει πολλές επιπλέον πηγές.

Χρειάζεται να έχετε γνώση ή εμπειρία της ποιοτικής έρευνας για να διαβάσετε αυτό το βιβλίο; Όχι σε μεγάλο βαθμό. Εμείς εξηγούμε τους ιδιαίτερους τρόπους σύμφωνα με τους οποίους χαρτογραφούμε και αντιλαμβανόμαστε το πεδίο της ποιοτικής έρευνας εξ ολοκλήρου και παρέχουμε τις γνώσεις και τα εργαλεία που χρειάζεστε προκειμένου να διεξαγάγετε αποτελεσματικά τη ΘΑ. Ωστόσο, υποθέτουμε ότι υπάρχει ένα *στοιχειώδες* γνωστικό υπόβαθρο της ποιοτικής έρευνας, καθώς πρόκειται για ένα σύγγραμμα εξειδικευμένο που εστιάζει σε μια συγκεκριμένη προσέγγιση ανάλυσης. Όσοι δεν έχουν καμία εμπειρία στην ποιοτική έρευνα ίσως βρουν βοηθητικό το *εισαγωγικό* μας σύγγραμμα *Successful qualitative research: A practical guide for beginners* (Braun & Clarke, 2013).

Κατά βάση, το παρόν βιβλίο παρέχει έναν λεπτομερή οδηγό για να διεξάγετε *αναστοχαστική* ΘΑ – μια συγκεκριμένη προσέγγιση στη ΘΑ. Ωστόσο, προσφέρει πολύ περισσότερα. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε αυτό το βιβλίο περίπου όπως το κρεμμύδι, ξεκινώντας με το εξωτερικό περίβλημα και προχωρώντας, στη συνέχεια, στα εσωτερικά στρώματα. Η διαδρομή σας μέσα από το βιβλίο θα καθοριστεί βέβαια από τη χρήση που θα κάνετε, ωστόσο έχουμε φανταστεί διαφορετικές αφετηρίες για διαφορετικές ομάδες αναγνωστικού κοινού – τις οποίες θα αναπτύξουμε ως πιθανές διαδρομές εξερεύνησης–, αφού πρώτα εξηγήσουμε συνοπτικά τη δομή.

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΜΕ ΔΥΟ ΜΕΡΗ

Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη:

Το Πρώτο Μέρος: Ας ξεκινήσουμε! Διεξάγοντας αναστοχαστική θεματική ανάλυση αφορά το πρακτικό κομμάτι και είναι σχεδιασμένο για τον ερευνητή που τώρα ξεκινά να ασχολείται με τη ΘΑ. Το βιβλίο οργανώνεται γύρω από τη διεξαγωγή ΘΑ και είναι προσανατολισμένο στην προσέγγιση έξι σταδίων της αναστοχαστικής ΘΑ, που αναπτύξαμε πρώτη φορά το 2006, και περιλαμβάνει όλες τις μεταγενέστερες εξελίξεις στο σκεπτικό μας. Στα κεφάλαια του βιβλίου περιγράφονται τα στάδια της ανάλυσης και παρουσιάζεται ένα παράδειγμα εφαρμογής της προκει-

μένου να γίνουν κατανοητές σημαντικές πλευρές της αναλυτικής διαδικασίας και των αποτελεσμάτων της. Έμφαση δίνεται στη σημασία μιας αναστοχαστικής και τεκμηριωμένης διαδικασίας, που διεξάγεται με αφοσίωση. Η ενότητα ξεκινά με μια εισαγωγή σε βασικές έννοιες-κλειδιά της αναστοχαστικής ΘΑ – όλα όσα χρειάζεστε για να ξεκινήσετε, αυτά για τα οποία μπορείτε να μάθετε περισσότερα στο Δεύτερο Μέρος.

Το Δεύτερο Μέρος: Προχωρώντας βαθύτερα με σκοπό μια εξαιρετική αναστοχαστική θεματική ανάλυση: Η θεωρία, η ερμηνεία και η ποιότητα έχουν σημασία καλύπτει δύο θέματα καίριας σημασίας για ολόκληρη τη διαδικασία της αναστοχαστικής ΘΑ – την ερμηνεία και τη θεωρία. Όταν θα έχετε το υπόβαθρο για να διεξάγετε ΘΑ, το οποίο παρουσιάζεται στο Πρώτο Μέρος, η παρούσα ενότητα θα σας βοηθήσει να εμβαθύνετε περισσότερο στην πρακτική της ερμηνείας και στη θεωρία που θεμελιώνει και προσδίδει εγκυρότητα στη δική σας ΘΑ. Η «Μεγάλη Θεωρία» (**Big Theory**) αναπόφευκτα διαπνέει την πρακτική σας καθώς εφαρμόζετε τη ΘΑ: το κεφάλαιο που αναφέρεται στη θεωρία προσφέρει έναν λεπτομερή αλλά προσιτό οδηγό στα ποικίλα επίπεδα θεωρίας που είναι σημαντικό να κατανοήσετε. Το κεφάλαιο που αναφέρεται στην ερμηνεία όχι μόνο αναλύει και εξηγεί τι είναι η ερμηνεία και γιατί είναι σημαντική, αλλά αποτυπώνει επίσης διάφορα είδη ερμηνευτικών στρατηγικών μέσω της χρήσης του παραδείγματος από το Πρώτο Μέρος. Το τρίτο κεφάλαιο σε αυτό το μέρος θα σας βοηθήσει να κατανοήσετε πλήρως την αναστοχαστική ΘΑ μέσω της παρατήρησης των ομοιοτήτων και των διαφορών της σε σχέση με άλλες προσεγγίσεις της ΘΑ. Εμείς εστιάζουμε στο πώς το εννοιολογικό υπόβαθρο αυτής της μεθόδου –όπως οι κώδικες και τα θέματα– αντανακλάται στις αναλυτικές διαδικασίες. Αυτό το κεφάλαιο αποτελεί μια πύλη για το τελευταίο κεφάλαιο, το οποίο εστιάζει στην ποιότητα, βοηθώντας σας να κατανοήσετε ποιες πρακτικές ποιότητας από την ευρύτερη οικογένεια της ΘΑ είναι κατάλληλες για την αναστοχαστική ΘΑ και ποιες δεν είναι. Το τελευταίο κεφάλαιο είναι σχεδιασμένο για να βελτιώνει και να επαυξάνει τη συνολική ποιότητα των αναλύσεων με βάση τη ΘΑ – κάτι, δυστυχώς, απολύτως αναγκαίο (Braun & Clarke, 2021c). Με αυτό το κεφάλαιο, στοχεύουμε να σας προσφέρουμε έναν πλούτο πόρων για να «βιώσετε την καλύτερη δυνατή εμπειρία ΘΑ» – να αναγνωρίσετε τα βασικά προβλήματα ή τις προκλήσεις καθώς διεξάγετε ΘΑ και να αποφύγετε αυτές τις παγίδες. Όσοι διδάσκουν ή επιβλέπουν την αναστοχαστική ΘΑ μπορούν να βρουν ένα κεφάλαιο αφιερωμένο σε συμβουλές και τεχνικές για τη διδασκαλία και την επίβλεψη στον συνοδευτικό ιστότοπο – «Διδασκαλία, επίβλεψη και έλεγχος με στόχο την ποιοτική ΘΑ».

Το βιβλίο κλείνει με μερικά λόγια αποχαιρετισμού, καθώς ξεκινάτε το δικό σας ταξίδι στη ΘΑ.

Χαρτογραφημένα μονοπάτια περιπέτειας: Βρίσκοντας τον δρόμο σας μέσα από το βιβλίο

Το να επιλέξετε το καλύτερο μονοπάτι μέσα από αυτό το βιβλίο θα εξαρτηθεί από το

ποιο είναι το σημείο αφετηρίας σας και ποιος είναι ο πρωταρχικός σας σκοπός. Η βασική χαρτογράφηση μας εδώ απέχει πολύ από την έννοια των κατευθυντήριων γραμμών, ωστόσο έχουμε φανταστεί τις ακόλουθες διαδρομές ενασχόλησης:

- Αν ξεκινάτε τώρα **στη ΘΑ** και θέλετε να αρχίσετε με ένα κεφάλαιο του τύπου «τι είναι...», με το οποίο συχνά ξεκινά ένα σύγγραμμα, τότε προτείνουμε να κατευθυνθείτε πρώτα στο Κεφάλαιο 8 για μια εις βάθος ανάλυση του τι είναι η ΘΑ και πού τοποθετείται η αναστοχαστική ΘΑ σε αυτό το πεδίο.
- Αν είστε **φοιτητής ή φοιτήτρια σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών** που χρησιμοποιεί τη ΘΑ για μια ερευνητική μελέτη μικρότερης κλίμακας ή στο πλαίσιο διατριβής, τότε το Πρώτο Μέρος θα σας παρέχει σχεδόν όλα όσα θα χρειαστείτε. Προχωρήστε στο Δεύτερο Μέρος σε περίπτωση που χρειάζεται να κατανοήσετε σε μεγαλύτερο βάθος ζητήματα ερμηνείας, θεωρίας και ποιότητας.
- Αν είστε **φοιτητής ή φοιτήτρια σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών βασισμένο στην έρευνα** και διεξάγετε μια ερευνητική μελέτη μεγάλης κλίμακας για τη μεταπτυχιακή ή διδακτορική σας διατριβή, το Πρώτο Μέρος θα σας βοηθήσει να κατανοήσετε επαρκώς τις βασικές αρχές της διαδικασίας, αλλά θα χρειαστεί να περάσετε στο Δεύτερο Μέρος για μια πιο συστηματική ανάλυση και προσδιορισμό των μεθοδολογικών σας επιλογών και πρακτικών.
- Αν έχετε **εμπειρία στην έρευνα αλλά τώρα κάνετε τα πρώτα σας βήματα στη διεξαγωγή ΘΑ**, προτείνουμε να πάρετε ως σημείο αφετηρίας τα Κεφάλαια 6-8 στο Δεύτερο Μέρος, έτσι ώστε να στοχαστείτε σε σχέση με το πώς η δική μας χαρτογράφηση της θεωρίας στη ΘΑ ταιριάζει ή θέτει υπό αμφισβήτηση τη δική σας χαρτογράφηση των εννοιολογικών αρχών της ποιοτικής έρευνας αλλά και προκειμένου να τοποθετήσετε και να εντάξετε σε ένα πλαίσιο την αναλυτική σας πρακτική. Αυτό θα σας εξασφαλίσει ένα πιο πλούσιο εννοιολογικό υπόβαθρο για τις πρακτικές συμβουλές που προσφέρονται στο Πρώτο Μέρος, καθώς και για τις οδηγίες που παρέχονται στο Κεφάλαιο 9 σε σχέση με την ποιότητα.
- Αν **παραδίδετε μαθήματα σχετικά με τη ΘΑ** σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο, το Κεφάλαιο 9 και το **διαδικτυακά μόνο διαθέσιμο** κεφάλαιο με θέμα «Διδασκαλία, επίβλεψη και έλεγχος με στόχο την ποιοτική ΘΑ», το οποίο βρίσκεται στον συνοδευτικό ιστότοπο, αποτελούν ένα καλό σημείο αφετηρίας, ιδιαίτερα αν έχετε εξοικείωση με την ποιοτική έρευνα. Εκείνο που θα αντλήσετε από το Πρώτο Μέρος και το υπόλοιπο τμήμα του Δεύτερου Μέρους θα εξαρτηθεί από το χρονοδιάγραμμα και το αντικείμενο του μαθήματος, καθώς και από τις υπάρχουσες γνώσεις που φέρνετε ήδη στην τάξη καθώς διδάσκετε. Ο συνοδευτικός ιστότοπος παρέχει έναν πλούτο επιπλέον πηγών προς χρήση στη διδασκαλία.
- Αν επιβλέπετε **φοιτητές και φοιτήτριες που χρησιμοποιούν τη ΘΑ**, το σημείο αφετηρίας σας εξαρτάται και πάλι από το πόσα γνωρίζετε ήδη για την ποιοτική έρευνα και τη ΘΑ. Το Κεφάλαιο 9 και το **διαδικτυακά μόνο διαθέσιμο** κεφάλαιο με θέμα «Διδασκαλία, επίβλεψη και έλεγχος με στόχο την ποιοτική ΘΑ» στον συνοδευ-

τικό ισότοπο είναι ξανά ένα σημαντικό σημείο αφετηρίας. Ωστόσο, θα σας ενθαρρύνουμε να προχωρήσετε στο Πρώτο Μέρος και σε άλλα κεφάλαια του Δεύτερου Μέρους, σε περίπτωση που οι γνώσεις σας γύρω από τη ΘΑ είναι περιορισμένες.

Ποικίλα *παιδαγωγικά χαρακτηριστικά* στο παρόν βιβλίο, καθώς και ο συνοδευτικός ισότοπος λειτουργούν υποστηρικτικά τόσο ως προς τη μάθηση όσο και ως προς τη διδασκαλία.

Στοιχεία που προσφέρουν στήριξη στην περιπέτειά σας: Τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά

Τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά του βιβλίου είναι σχεδιασμένα να προσφέρουν μια παύση στην αφήγηση και να ενθαρρύνουν την αναστοχαστική ενασχόληση. Παρέχουν μια συστηματική δομή για την αφήγηση· συνοψίζουν, επισημαίνουν ή αναπτύσσουν την κατανόσή σας σε σχέση με σημεία-κλειδιά· προσφέρουν εργαλεία με σκοπό τον εμπλουτισμό της μαθησιακής (ή διδακτικής) σας εμπειρίας. Αυτά τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν:

- Πλαίσια επισκόπησης, τα οποία περιγράφουν συνοπτικά το σκοπό και τη δομή κάθε κεφαλαίου.
- Τρεις τύποι «αναδυόμενων» χαρακτηριστικών που αναδεικνύουν με τρόπο συνοπτικό *σημαντικά* σημεία:
 - ο Σημεία προσοχής (Προσοχή) – τα οποία σηματοδοτούν πράγματα που πρέπει να προσέχετε.
 - ο Σημεία επισήμανσης (Επισήμανση για την πρακτική) – τα οποία επισημαίνουν στοιχεία-κλειδιά με σκοπό να διευκολυνθεί η έρευνα στην πράξη.
 - ο Ορισμοί βασικών εννοιών (Κεντρική έννοια) – συνοπτικοί ορισμοί συγκεκριμένων βασικών εννοιών την πρώτη φορά που αναφέρονται μέσα στο κυρίως κείμενο – αυτές οι έννοιες ορίζονται επίσης στο *γλωσσάρι*.
- Ένα *γλωσσάρι*, που προσφέρει σύντομους ορισμούς βασικών όρων και εννοιών. Την πρώτη φορά που ένας όρος που υπάρχει στο γλωσσάρι (ή μια παραπλήσια παραλλαγή του) χρησιμοποιείται στο κυρίως κείμενο θα είναι με έντονους χαρακτήρες.
- *Πλαίσια*, που επισημαίνουν σημαντικές πληροφορίες, αναπτύσσουν περαιτέρω ένα σημαντικό ζήτημα που αναφέρθηκε συνοπτικά στο κυρίως κείμενο ή παρουσιάζουν ένα παράδειγμα από ερευνητική μελέτη.⁵
- *Πλαίσια αναστοχασμού*, που παρέχουν χωροθετημένες και αναστοχαστικές προσωπικές καταγραφές διαστάσεων της ερευνητικής διαδικασίας.

5. Προβληματιστήκαμε πολύ σχετικά με το αν θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε δημοσιευμένα παραδείγματα προκειμένου να παρουσιάσουμε ένα δείγμα εκείνου που θεωρούμε «φτωχή πρακτική» στη ΘΑ και, παρόλο που δεν μας ήταν ιδιαίτερα εύκολο να «εκθέτουμε», αποφασίσαμε ότι αξίζει να χρησιμοποιήσουμε παραδείγματα από τον «πραγματικό κόσμο». Έτσι, τα παραδείγματα μπορούν να αξιολογηθούν στο σύνολό τους. Πολλά από τα παραδείγματα φτωχής πρακτικής έχουν, ωστόσο, και θετικά στοιχεία, άρα η χρήση τους ως παραδειγμάτων φτωχής πρακτικής δεν αποτελεί συλλήβδην κριτική.

- *Διαγράμματα*, που αναπαριστούν στοιχεία που εμφανίζονται κατά την εφαρμογή της αναστοχαστικής ΘΑ.
- *Πίνακες*, που συνοψίζουν σημαντικές πληροφορίες ή συγκρίνουν διαφορετικές προσεγγίσεις.
- *Υποσημειώσεις*, που παρέχουν μια αφηγηματικού τύπου εξήγηση ή ένα συμπληρωματικό στοιχείο σε όσα αναφέρονται στο κυρίως κείμενο. Συνήθως, αποδίδουν την πολυπλοκότητα και τις διαφοροποιήσεις και επισημαίνουν –για έναν πιο προχωρημένο αναγνώστη– ζητήματα που είναι πιθανό να επιθυμείτε να διερευνήσετε περαιτέρω.
- *Παραδείγματα δεδομένων* από ένα εξειδικευμένο σύνολο δεδομένων, με σκοπό να γίνει κατανοητή η διαδικασία και τα αποτελέσματα της αναστοχαστικής ΘΑ (στο Πρώτο Μέρος).
- *Περιλήψεις* στο τέλος κάθε κεφαλαίου, που επισημαίνουν σημεία τα οποία θεωρούμε σημαντικά να θυμάστε.
- Επιπλέον συγγράμματα ή πηγές σε μορφή λίστας, για την ανάπτυξη μιας βαθύτερης κατανόησης συγκεκριμένων ζητημάτων στο τέλος κάθε κεφαλαίου με τον τίτλο *Θα θέλατε να μάθετε περισσότερα...* Κάποιες φορές, τα παραπάνω προσφέρουν επιπλέον ιδέες στην υπάρχουσα οπτική μας ή διαφορετικές προσεγγίσεις σε ένα ζήτημα.
- *Πρακτικές δραστηριότητες* που αφορούν την ανάπτυξη μιας βαθύτερης κατανόησης σημαντικών όψεων της ερευνητικής διαδικασίας της αναστοχαστικής ΘΑ. Συχνά εμπλουτίζονται από υλικό που είναι διαθέσιμο στον συνοδευτικό ιστότοπο.
- Διδακτικές πηγές για κάθε κεφάλαιο είναι διαθέσιμες στον συνοδευτικό ιστότοπο.

Ο συνοδευτικός ιστότοπος: Μια πληθώρα διδακτικών και μαθησιακών πηγών

Ο συνοδευτικός ιστότοπος –ο οποίος είναι χωρισμένος σε δύο τμήματα, τον διαδικτυακό τόπο του φοιτητή και τον διαδικτυακό τόπο του διδάσκοντα– παρέχει πλήθος πηγών που μπορούν να διευκολύνουν και να ενισχύσουν τη μάθησή σας και/ή τη διδασκαλία και την επίβλεψη της αναστοχαστικής ΘΑ. Το υλικό αυτό υποστηρίζει και επεκτείνει σημαντικά όσα βρίσκονται μέσα στο ίδιο το βιβλίο. Εκεί παρέχουμε δεδομένα, εκτεταμένες αναλύσεις και παραδείγματα σε σχέση με τη διεξαγωγή της ΘΑ, καθώς επίσης και άφθονα παραδείγματα και εργαλεία που μπορούν να ενισχύσουν την αναστοχαστική πρακτική. Προσφέρουμε επίσης πολλές πηγές σχεδιασμένες ειδικά για τα άτομα που επιβλέπουν μελέτες ΘΑ και διδάσκουν ΘΑ στην τάξη, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, όπως ποικίλες δραστηριότητες σε μορφή PowerPoint και Word, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη διδασκαλία. Ακολουθεί μια σύνοψη του βασικού περιεχομένου:

Δεδομένα

- Τα ανωνυμοποιημένα δεδομένα που αφορούν την «ατεκνία», τα οποία χρησιμοποιούμε ως βάση στα παραδείγματα του βιβλίου και περιλαμβάνουν επιπλέον πληροφο-